

Οι τέσσερις ποταμοί του Παραδείσου (πρωτοπρεσβύτερος π. Σπυρίδων Λόντος, υπ. Διδάκτωρ Θεολογίας)

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Η πρώτη εγκατάσταση του ανθρώπου, σύμφωνα με την βιβλική αφήγηση, γίνεται στον Παράδεισο, στον κήπο της Εδέμ, όπου κατοικεί ανάμεσα στον ποταμό και τους 4 παραποτάμους του [1]. Ο άνθρωπος, λοιπόν, τοποθετήθηκε απο τον δημιουργό Θεό του στο ιδανικό φυσικό περιβάλλον του Παραδείσου με σκοπό να εργάζεται και να τον φυλάει [2]. Ζούσε ο άνθρωπος εκεί στην ευδαιμονία και την μακαριότητα [3].

« ποταμός δε εκπορεύεται εξ 'Εδέμ ποτίζειν τον παράδεισον· εκείθεν αφορίζεται εις τέσσαρας αρχάς. όνομα τω ενί Φισών· ούτος ο κυκλών πάσαν την γην Ευλάτ, εκεί ου εστι το χρυσίον· το δε χρυσίον της γης εκείνης καλόν· και εκεί εστιν ο άνθραξ και ο λίθος ο πράσινος. και όνομα τω ποταμώ τω δευτέρω Γεών· ούτος ο κυκλών πάσαν την γην Αιθιοπίας. και ο ποταμός ο τρίτος Τίγρις· ούτος ο προπορευόμενος κατέναντι 'Ασσυρίων. ο δε ποταμός ο τέταρτος Ευφράτης» [4].

Ο Παράδεισος, ήταν μια μεγάλη όαση που υδρεύονταν από ένα μεγάλο ποτάμι, μια

μεγάλη πηγή, απο την οποία πήγαζαν 4 παραπόταμοι που δίδουν ζωή και ευλογίες σε όλο τον κόσμο [5].

Τμήμα από τον χάρτη του Χέρεφορντ 1300. Στον χάρτη ο παράδεισος αναπαρίσταται σαν ένα νησί όπου το περιβάλλει ένας μεγάλος τοίχος. Υπάρχει μια μεγάλη πύλη. Αυτή είναι η πύλη του παραδείσου και μέσα βλέπουμε τον Αδάμ, την Εύα, το δέντρο με το φίδι καθώς και τους τέσσερις ποταμούς που με βάση το βιβλίο της Γένεσις διέσχισαν τον παράδεισο (Tigris, Euphratis, Gihon και Pishon).

Ο ποταμός Φισών, κατά το βιβλικό κείμενο, βρίσκεται στην γη Ευιλάτ. Με το όνομα αυτό αναφέρονται στο βιβλίο της Γενέσεως δύο πρόσωπα: ο Ευιλά, ένας απο τους γιούς του Χούς (10,7) και ο Ευειλά, γιος του Ιεκτάν (10,28). Η γη του Ευιλάτ είναι μια περιοχή στην Αραβία, όπου ο ποταμός Wadi al Batin, σύμφωνα με τον J. A. Sauer [6], έρεε στη λεκάνη απορροής των δυο άλλων, Τίγρη και Ευφράτη. Εκεί βρισκόταν το ορυχείο Mahd adh Dhahab, απ όπου γινόταν η εξόρυξη χρυσού [7], κοντά στις πόλεις Ουρ και Ουρούκ. Κατά άλλους ερμηνευτές ο Φισών είναι ο ποταμός Γάγγης.

Ο Γεών, δεν ταυτοποιείται εύκολα. Η γη στην οποία ρέει είναι η γη των Χούς, περιοχή της Μεσοποταμίας που κυκλώνει όλη την γη που κατοικούσαν οι Κασσίτες, κατά τον A. Speiser [8]. Οι Κασσίτες, ινδοευρωπαϊκή φυλή, ζούσαν στα βουνά ανατολικά της Βαβυλώνας στην Μεσοποταμία, την Βαβυλωνιακή περίοδο (1650-1100 π.Χ) [9]. Αν το Χους που προέρχεται από την εβραϊκή λέξη Cush είναι το έδαφος της φυλής των Κασσιτών, όπως ισχυρίζεται ο Speiser, τότε ο ποταμός Γεών που αναφέρεται στο Γεν.2,13 πρέπει να είναι ο ποταμός Karun , που βρίσκεται στην Μεσοποταμία ή το σημερινό δυτικό Ιράν και όχι ο Νείλος που διατρέχει την Nubia στην Αίγυπτο [10]. Βέβαια, αρκετοί ερμηνευτές ταυτίζουν τον Γεών με τον Νείλο της Αιγύπτου.

Ο Hiddekel είναι ο ποταμός Τίγρης [11], ο μεγάλος ποταμός της αρχαίας Ασσυρίας.

Ο Ευφράτης [12], ένας απο τους μεγαλύτερους ποταμούς της Ασίας, που οι Πέρσες ονόμαζαν “Uprattu”(=Θεός) αναφέρεται στην Αγία Γραφή ως ο «μεγάλος ποταμός» (Γεν.15,18-Εξοδ.23,31-Δευτ.1,7.11,24, Ιησ.Ναυή 1,4) η απλά «ποταμός» (Γεν.31,21-Αριθ.22,5) και αποτελούσε το βορειοανατολικό σύνορο της γης που ο Θεός υποσχέθηκε ότι θα δώσει στον Αβραμ: «εν τη ημέρα εκείνη διέθετο Κύριος τω Ἀβραμ διαθήκην λέγων· τω σπέρματί σου δώσω την γην ταύτην, από του ποταμού Αιγύπτου έως του ποταμού του μεγάλου, ποταμού Ευφράτου» [13]. Για όλες τις χρονολογικές περιόδους υπήρξε το σύνορο μεταξύ Ανατολής και Δύσης, αναμεσα στις σφαίρες επιρροών της Ασσυρίας και της Αιγύπτου και καθε αυτοκρατορία επεδίωκε την κατάληψη της Συρίας και της Παλαιστίνης [14].

Τα γεωλογικά και βιβλικά στοιχεία αποδεικνύουν ότι οι τέσσερις ποταμοί της Εδέμ από τα δυτικά προς τα ανατολικά ήταν ο Φισών (Wadi al Batin), ο Γεών (Karun), ο Τίγρης (Hiddekel) και ο Ευφράτης. Και ενώ η ταυτοποίηση των ποταμών Φισών και Γεών πρέπει να θεωρηθεί δύσκολη, η συγκεκριμένη ταύτιση του Τίγρη και του Ευφράτη δεν αφήνει καμία αμφιβολία ως προς την κατά προσέγγιση θέση του Κήπου της Εδέμ. Αυτοί οι ποταμοί οριοθετούν, την βιβλική τοποθεσία του Κήπου της Εδέμ στην περιοχή του σημερινού Περσικού Κόλπου [15]. Φυσικά η οριοθέτηση του τόπου δεν μπορεί να προσδιοριστεί απόλυτα, μιας και η γεωγραφική περιοχή από αρχαιοτάτων χρόνων έχει υποστεί τρομακτικές γεωλογικές αλλαγές.

Συνεπώς, το βιβλικό κείμενο μας δίνει την πληροφορία ότι η ευτυχία του ανθρώπου συνδέεται με την διαβίωση μέσα σε ένα ωραίο φυσικό περιβάλλον με βλάστηση, άφθονα ύδατα, καρπούς για την διατροφή του, ορυκτά και άλλα πολύτιμα προϊόντα [16].

Ο αριθμός 4 των ποταμών είναι σημαντικός και αντανακλά τις τέσσερις «πτέρυγες της γης», όπως τις αποκαλεί ο προφήτης Ησαΐας [17]. Ο Ευφράτης έρεε κατα μήκος του βορρά, ο Τίγρης στην Ανατολή, ο Φισών στο νότο και ο Γεών στη Δύση.

- 1. Γεν. 2,8 «Και εφύτευσεν ο Θεός παράδεισον εν ᾿Εδέμ κατά ανατολάς και έθετο εκεί τον άνθρωπον, ον έπλασε».**
- 2. Γεν. 2,15 «Και έλαβε Κύριος ο Θεός τον άνθρωπον, ον έπλασε, και έθετο αυτόν εν τω παραδείσω της τρυφής, εργάζεσθαι αυτόν και φυλάσσειν».**
- 3. Η. Οικονόμου, Σημειολογία και Ερμηνεία της Παλαιάς Διαθήκης απο το**

πρωτότυπο, Αθήνα 1998, 282.

4. Γεν. 2,10-14.

5. G. J. Botterweck- H. Ringgren-H.J. Fabry, Theological Dictionary of the Old Testament, Vol.IX, U.K. 1998, 266.

6. J. A. Sauer, «The River Runs Dry-Creation Story Preserves Historical Memory», Biblical Archaeology Review 22:4 (1996): 52-57, 64.

7. R. J. Roberts, «Mahd adh Dhahab-the Ophir of Antiquity?» Arabia Antiqua, Conference on Conservation and Enhancement of the Archaeological Heritage of Arabian Peninsula, Rome (May 27-30th 1991), [Serie orientale Roma 70],(Is. M.E.O.: Roma 1993-1996), 1.

8. A. Speiser, Anchor Bible Commentary, vol. 1, Genesis (Garden City: Doubleday, 1981), 17.

9. C. Pfeiffer, The Biblical World, A dictionary of biblical archaeology, (Grand Rapids:Baker 1966), 336.

10. Για την nubia βλέπε Pfeiffer, The Biblical World ,ο.π. 422-425.

11. Βλέπε σχετικά: The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East , Eric M. Meyers (επιμ.), τομ. 5, (Oxford University Press:Oxford-New York 1997), 206-209, όπου και βιβλιογραφία.

12. Βλέπε σχετικά: The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East , Eric M. Meyers (επιμ.), τομ. 2, (Oxford University Press:Oxford-New York 1997), 287-290, όπου και βιβλιογραφία.

13. Γεν. 15,18.

14. A.Negev-S.Gibson (επιμ.), The Archaeological Encyclopedia of the Holy Land, (Continuum:London-NNew York 1986), 134.

15. C. A. Hill, «The Garden of Eden: A Modern Landscape», Perspectives on Science and Christian Faith 52 (March 2000), 31-46.

16. Η. Οικονόμου, Σημειολογία και Ερμηνεία της Παλαιάς Διαθήκης από το πρωτότυπο, Αθήνα 1998,288.

17. Ησαΐα 11,12.

Προσωποποιήσεις των 4 ποταμών του Παραδείσου υπάρχουν σε μωσαϊκά δάπεδα στην Ανατολική Μεσόγειο και αναφέρουν τα ονόματά τους στην ελληνική γραφή. Μεταξύ αυτών στο βαπτιστήριο της μεγάλης βυζαντινής εκκλησίας στην Jabaliyah στη Γάζα, στον ναό του Αγίου Θεοδώρου στη Μαδηβά στον ναό του Αγ.Παύλου στην Umm-al Rasas της Ιορδανίας, στη Συρία, τη Λιβύη και την μεγάλη τρίκλιτη βασιλική του Θύρσου στην Τεγέα [18]. Στα δεκαέξι διάχωρα του κυρίου θέματος του ψηφιδωτού στη Τεγέα, προσωποποιήσεις των τεσσάρων ποταμών περιβάλλουν τις αντίστοιχες των δώδεκα μηνών μέσα σε πλαίσιο που κοσμείται κατά κύριο λόγο με στοιχεία θαλάσσιας πανίδας. Όπως απέδειξαν οι Α. Ορλάνδος και Π.

Maguire, η εικονογραφική διάταξη παραπέμπει σε μια σύνθεση της Γης περιβαλλόμενης από τον Ωκεανό σύμφωνα με τις γεωγραφικές αντιλήψεις της εποχής και συνεπώς οι τέσσερις ποταμοί απεικονίζουν τις γήινες προεκτάσεις των ποταμών του Παραδείσου [19]. Εξάλλου, είναι γνωστό ότι συχνά οι τέσσερις ποταμοί απαντούν σε μνημεία που είναι αφιερωμένα στη λατρεία των μαρτύρων και η απεικόνιση των ποταμών του Παραδείσου έχει εσχατολογική σημασία. Στη βασιλική της Τεγέας οι ποταμοί εντάσσονται σε ένα συμβολισμό εξάρτησης της επίγειας ζωής από την ουράνια. Οι δώδεκα μήνες συμβολίζουν τη ζωή επί της γης και οι τέσσερις ποταμοί του Παραδείσου την άλλη ζωή, την ουράνια. Έτσι η παράσταση εισάγει τους πιστούς στον τόπο αναψύξεως και τρυφής από τη Σοφία του Θεού [20]. Απεικονίσεις των ποταμών στην τέχνη υπάρχουν και στη Δύση [21].

Οι προφύτες της Παλαιάς Διαθήκης, οι Ευαγγελιστές και οι εκκλησιαστικοί πατέρες ερμηνεύουν αλληγορικά τους ποταμούς του παραδείσου. Ετσι, ο ποταμός συτός είναι πλέον ο ίδιος ο Κύριος και Θεός αρχικά και ο Χριστός στην εποχή της Κ.Δ. που, ως ύδωρ ζωής, ποτίζει με τους παραποτάμους του (τις δωρεές του Αγίου Πνεύματος) τον πιστό άνθρωπο.

Για τον προφήτη Ιερεμία «δύο και πονηρά εποίησεν ο λαός μου· εμέ εγκατέλιπον πηγήν ύδατος ζωής, και ώρυξαν εαυτοίς λάκκους συντετριμμένους, οι ου δυνήσονται ύδωρ συνέχειν» [22]. Οι εγκαταλίποντες την «πηγήν ζωής, τον Κύριον» [23] δεν τρέφονται πλέον απο αυτήν. Αντίθετα, ο ευλογημένος άνθρωπος ελπίζει στον Κύριο και είναι «ως ξύλον ευθηνούν παρ' ύδατα» [24], ποτίζεται απο

το ύδωρ της ζωής και παράγει συνεχώς πνευματικούς καρπούς. Ο άνθρωπος που ζει κατά το νόμο του Κυρίου είναι,κατα τον ιερό ψαλμωδό, μακάριος, ευημερεί «ως το ξύλον το πεφυτευμένον παρά τας διεξόδους των υδάτων, ο τον καρπόν αυτού δώσει εν καιρώ αυτού, και το φύλλον αυτού ουκ απορρυήσεται· και πάντα, όσα αν ποιή, κατευοδωθήσεται» [25]. Η τροφή μας είναι ο ποταμός του Θεού που «επληρώθη υδάτων» [26]. Ο δίκαιος «ως φοίνιξ ανθήσει, ωσει η κέδρος η εν τω Λιβάνω πληθυνθήσεται· πεφυτευμένοι εν τω οίκω Κυρίου, εν ταίς αυλαίς του Θεού ημών εξανθήσουσιν» [27]. Η καρποφορία και η ευημερία θα είναι το αδιάκοπο αποτέλεσμα όλων όσων έχουν ελπίδα και εμπιστοσύνη στον Κύριο.

Ο Άγιος Αμβρόσιος, επίσκοπος Μεδιολάνων, στην ερμηνεία του «Περί του Παραδείσου» [28] δέχεται ως πηγή του Παραδείσου τον Χριστό, την πηγή της αιώνιας ζωής. Η πηγή αυτή της σοφίας διαιρείται σε τέσσερεις κλάδους (ποταμούς): τις αρετές της σύνεσης (Φισών), της εγκράτειας (Γεών), της δυνάμεως (Τίγρης) και της δικαιοσύνης (Ευφράτης). Η πρώτη εποχή του κόσμου μέχρι τον κατακλυσμό ήταν εποχή συνέσεως, η δεύτερη των Πατριαρχών ήταν εποχή εγκράτειας, η τρίτη εποχή του Μωυσή και των προφητών ήταν εποχή δυνάμεως και η τέταρτη είναι η δικαιοσύνη, αρετή εις σωτηρίαν, μητέρα όλων των αρετών και πρόπον για τους ανθρώπους είναι «πληρώσαι πάσαν δικαιοσύνην» [29].

Ο Ευαγγελιστής Ιωάννης αναφέρει στο ευαγγέλιο του ότι αυτός που πιστεύει στον Χριστό, «ποταμοί εκ της κοιλίας αυτού ρεύσουσιν ύδατος ζώντος. τούτο δε είπε περί του Πνεύματος ου έμελλον λαμβάνειν οι πιστεύσαντες εις αυτόν» [30]. Ο Ιησούς προσφέρει σε αυτούς που πιστεύουν τις δωρεές του Αγίου Πνεύματος, που ρέουν ως ποτάμια ζωντανού νερού από αυτούς. Γιατί το νερό που δίδει ο Χριστός είναι αιώνιο και «ος δ' αν πΐη εκ του ύδατος ου εγώ δώσω αυτώ, ου μη διψήσει εις τον αιώνα, αλλά το ύδωρ ο δώσω αυτώ, γενήσεται εν αυτώ πηγή ύδατος αλλομένου εις ζωήν αιώνιον» [31]. Και στα έσχατα, ένας ποταμός με ύδωρ ζωής, λαμπρός ως κρύσταλλο ρέει από το θρόνο του Θεού στη Νέα Ιερουσαλήμ και «εν μέσω της πλατείας αυτής και του ποταμού εντεύθεν και εκείθεν ξύλον ζωής, ποιούν καρπούς δώδεκα, κατά μήνα έκαστον αποδιδούν τον καρπόν αυτού, και τα φύλλα του ξύλου εις θεραπείαν των εθνών» [32]. Οι εικόνες που περιγράφει εδώ ο Ιωάννης υπενθυμίζουν το όραμα του Ιεζεκιήλ για τον ανανεωμένο ναό, από τον οποίο θα αναβλύζει το νερό, φέρνοντας μεγάλη γονιμότητα [33]. Αυτός ο ποταμός τρέφει τα δέντρα, το φύλλωμα του οποίου γίνεται πηγή θεραπείας για όλα τα έθνη του κόσμου.

Ο Κύριος ημών Ιησούς Χριστός απεικονίζεται στην μονή Λατόμου [34] (5ος-6ος μ.Χ.αι.) στη Θεσσαλονίκη στο ψηφιδωτό της κόγχης ανάμεσα σε προφήτες της Π.Δ. και στα σύμβολα των 4 ευαγγελιστών, μέσα σε φυτικό στοιχείο που παραπέμπει

στον Παράδεισο να κάθεται σε ένα πολύχρωμο φωτεινό τόξο και κάτω από τους πόδες Του να ρέουν οι δωρεές Του ως τα ποτάμια του Παραδείσου.

18. R. Hachlili, *Ancient Mosaic Pavements* , (Brill: Leiden, Boston 2009),180-183.
19. Γ. Αιγινήτης, «Κυριολεκτικές απεικονίσεις των ποταμών του Παραδείσου σε παλαιοχριστιανικά ψηφιδωτά δάπεδα», *Εικοστό πρώτο συμπόσιο βυζαντινής και μεταβυζαντινής αρχαιολογίας τέχνης*, Αθήνα 4-6 Μαΐου 2001.
20. Α. Αβραμέα, «Η βασιλική του Θύρσου στην Τεγέα και η επιγραφή της», *Δελτίον Χ.Α.Ε.* 20 (1998), 39.
21. Σχετικές πληροφορίες στο <http://green-man-of-cercles.org/wp-content/uploads/2017/01/Four-Rivers-draft-Sept-21.pdf>
22. Ιερεμ. 2,13.
23. Ιερεμ. 17,13
24. Ιερεμ.17,8.
25. Ψαλμ. 1,3.
26. Ησαΐα 64(65),10.
27. Ησαΐα 91(92),13-14.
28. Αμβρόσιος Μεδιολάνων, “De Paradiso liber unus”, PL 14, 296-300.
29. Ματθ. 3,15.
30. Ιωάν. 7,38-39.
31. Ιωάν.13,14.
32. Αποκαλ. 22,2.
33. Ιεζεκ. 47,1-12.
34. Βλέπε σχετικά: Α. Ξυγγόπουλος, «Το καθολικόν της μονής Λατόμου εν Θεσσαλονίκη και το εν αὐτῷ ψηφιδωτόν», *ΑΔ* 12 (1929), 142-180.- Ρ. Grumel, «La mosaïque ‘du Dieu Sauveur’ au monastère du Latome à Thessalonique», *ΕΟ* 33 (1930), 157-175.- Ν. Γκιολές, «Εικονογραφικές παρατηρήσεις στο μωσαϊκό της Μονής Λατόμου Θεσσαλονίκης», *Παρουσία* 2 (1984), 83-93. Ευθ. Τσιγαρίδας, *Μονή Λατόμου (Όσιος Δαβίδ)*, Θεσσαλονίκη 1987.